

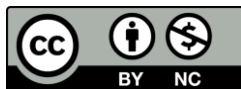
اثر جنگ روسیه و اوکراین بر شاخص‌های منتخب اقتصاد گندم در مصر

روح‌الله کهن‌هوش نژاد^۱ ID*، عباس مکی همزه^۲

۱. گروه مطالعات غرب آسیا و آفریقا، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
 ۲. گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه کوفه، نجف، عراق.

مشخصات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی موضوع: اقتصاد حوزه موضوعی: مصر، جنگ روسیه و اوکراین	در مطالعه حاضر، در چارچوب پارادایم رئالیسم مبتنی بر اقتصاد سیاسی بین‌الملل و با تأکید بر اهمیت مفهوم امنیت غذایی، پاسخگویی به این سؤال دنبال شده است که میزان تأثیرپذیری اقتصاد گندم در مصر از جنگ روسیه و اوکراین چگونه بوده است؟ روش تحقیق، محاسبه و تحلیل شاخص‌های منتخب اقتصاد گندم (شکاف غذایی، خودکفایی و وابستگی به خارج) بوده است. با توجه به ادامه روند افزایشی مصرف و کاهش تولید گندم در مصر، بررسی‌های آماری نشان می‌دهد میزان شکاف غذایی افزایش پیدا کرده، نسبت خودکفایی کاهش یافته و نسبت وابستگی به خارج از کشور افزایش قابل توجهی داشته است. دولت مصر بسته‌ای از اقدام‌ها را برای کاهش فشار بحران به شهروندان خود طراحی کرده است. مهم‌ترین آن تشویق گندمکاران به تولید بیشتر از طریق افزایش قیمت خرید تضمینی و تکمیل سوله‌های راهبردی و افزایش ظرفیت ذخیره‌سازی است. ادامه افزایش سطح زیرکشت غلات، به‌ویژه گندم، از طریق توسعه افقی، ادامه حمایت از مطالعات علمی و فنی مربوط به گندم، به‌ویژه گونه‌های جدید، تنوع‌بخشی به بازارهای وارداتی و کاهش درصد تلفات گندم تولیدی و وارداتی از مهم‌ترین پیشنهادهاى مطالعه حاضر است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۹/۱۹	
واژگان کلیدی: اقتصاد گندم، امنیت غذایی، توسعه پایدار، شکاف غذایی.	

ارجاع به این مقاله: کهن‌هوش نژاد ر. (۱۴۰۳). «اثر جنگ روسیه و اوکراین بر شاخص‌های منتخب اقتصاد گندم در مصر». مطالعات کشورها. ۲(۱): ۱۶۱-۱۸۳. doi:

<https://doi.org/10.22059/jcountst.2023.366850.1069>

وبگاه: <https://jcountst.ut.ac.ir> | رایانامه: jcountst@ut.ac.ir

شاپای الکترونیکی: ۹۱۹۳-۲۹۸۰

ناشر: دانشگاه تهران

* نویسنده مسئول: kohanhoosh@ut.ac.ir ID - <https://orcid.org/0000-0003-4871-6588>

6588

۱. مقدمه

جنگ‌ها و درگیری‌ها تأثیر زیادی بر اقتصاد جهانی دارد و همواره به توقف تولید و فزونی تعداد بیکاران و فقیران منتهی می‌شود. بدین ترتیب، دنیا به چرخه دیگری از فقر و گرسنگی ورود می‌کند. پس از پایان جنگ نیز کشورها گرفتار بازسازی ویرانی‌های ناشی از جنگ می‌شوند. جنگ روسیه و اوکراین نیز پیام‌آور وقوع بحران‌های جدید اقتصادی بود. این جنگ باعث شد رشد اقتصادی جهان به ۲/۶ درصد (در مقابل پیش‌بینی ۳/۶ درصد) در سال ۲۰۲۲ م کاهش یابد. این جنگ بر قیمت مواد غذایی نیز تأثیرگذار بود، به‌ویژه اینکه دو کشور درگیر از مهم‌ترین کشورهای تولیدکننده غلات در سطح جهان هستند. مجموع سهم روسیه و اوکراین از صادرات جهانی گندم حدود ۳۰ درصد است که به ۵۰ کشور دنیا (از جمله مصر) صادر می‌کنند (UNCTAD, 2022).

در سال ۲۰۲۱ م، حجم صادرات غلات روسیه بدین شرح بوده است: گندم ۳۳ میلیون تن، جو ۵ میلیون تن، و ذرت ۴ میلیون تن. روسیه همچنین، در بازار انرژی نقش حیاتی داشته و سهم ۱۸ درصدی در زغال‌سنگ، ۱۱ درصدی در نفت و ۱۰ درصدی در گاز را از مجموع صادرات جهانی در سال ۲۰۲۱ م به خود اختصاص داده است. لذا، با شعله‌ور شدن جنگ، قیمت روغن خام در سال ۲۰۲۱ م حدود ۶۰ درصد و گاز طبیعی حدود ۵۰ درصد نسبت به سال ۲۰۲۰ م افزایش یافت که همه در بالارفتن هزینه تولید مواد غذایی و پس از آن افزایش قیمت تأثیرگذار است (UN, 2020: 3).

صادرات گندم اوکراین در سال ۲۰۲۱ م، به ۲۰ میلیون تن بالغ شد و این کشور رتبه پنجم جهان را به دست آورد. در همین سال، صادرات جو به ۵/۶ میلیون تن و ذرت به ۲۴/۶ میلیون تن رسید. لذا، به طبع، عرضه گندم تحت تأثیر جنگ قرار گرفت، به‌ویژه اینکه زیرساخت‌های اوکراین در جریان جنگ مورد هدف قرار گرفته است. نگرانی‌ها در این خصوص باعث شد تا کشورهای مختلف، به دنبال افزایش ذخایر راهبردی خود و متنوع کردن مبادی وارداتی خود بروند. این مسئله تقاضا را افزایش داد. همه این عوامل باعث شد تا قیمت گندم در سال ۲۰۲۲ م، در مقایسه با سال ۲۰۲۰ م، بالغ بر ۳۱ درصد افزایش یابد (FAO, 2022: 1-5).

از سوی دیگر، تمامی مسیرهای تجارت با روسیه و اوکراین- به دلیل جنگ، ویرانی و تخریب زیرساخت‌ها- دچار مشکل شد. در نتیجه، حجم مبادلات تجاری کشورهای مختلف با روسیه و اوکراین تحت تأثیر قرار گرفت. لذا، کشورهای

واردکننده از این دو کشور به سراغ دیگر صادرکنندگان رفتند تا نیازهای خود را برآورده سازند. به‌علاوه، کشورهای همسایه با افزایش تعداد پناهجویان مواجه شدند، به‌طوری‌که ۳ میلیون نفر از اوکراین به کشورهای مجاور گریختند. به‌علاوه، نیروی کار فعال در روسیه و اوکراین نیز تحت تأثیر قرار گرفتند (IMF, 2022).

اقتصاد مصر همچون بسیاری از کشورها تحت تأثیر جنگ روسیه و اوکراین قرار گرفته است. بخش گردشگری مصر به‌طور طبیعی تأثیرپذیری زیادی از جنگ دارد، زیرا بسیاری از گردشگران از کشورهای اروپایی و ۳۱ درصد از دو کشور روسیه و اوکراین به مصر سفر می‌کنند. حدود ۶ هزار مصری، از جمله دانشجویان مقیم اوکراین، به‌دلیل جنگ به کشور خود بازگشتند (الهیئه العامه للاستعلامات، ۲۰۲۲).

بخش کشاورزی مصر، به‌طور کلی، با چالش‌های متعددی روبه‌روست. از این میان می‌توان به افزایش مستمر جمعیت اشاره کرد که تا سال ۲۰۲۲م بالغ بر ۱۰۲ میلیون نفر برآورد شده است. این افزایش جمعیت فشار فزاینده‌ای به منابع غذایی و آبی وارد می‌کند، به‌گونه‌ای که سهم مصر از آب‌های رود نیل طی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲م به حدود ۵۶ میلیارد مترمکعب رسید و موضوع آب به یکی از چالشی‌ترین موضوع‌های مصر طی سال‌های اخیر تبدیل شد. بخش مهمی از آن ناظر به اختلافات مصر و اتیوپی در مورد سد النهضة است که باعث کاهش سهم مصر از آب‌های نیل شده است (الجهاز المركزي للتعبئة العامة والإحصاء، ۲۰۲۲).

سند چشم‌انداز توسعه پایدار مصر در افق ۲۰۳۰م، چالش‌های بخش کشاورزی مصر را احصا کرده است. از این میان می‌توان به پایین‌بودن حجم سرمایه‌گذاری‌های بخش کشاورزی، افزایش قیمت مواد اولیه و ملزومات کشاورزی، افزایش درصد اتلاف در تولید، افزایش درصد آلودگی محیط‌زیستی ناشی از پسماندهای کشاورزی و ناکافی بودن اطلاعات و مطالعات بازارهای صادراتی اشاره کرد. به‌همین دلیل، چشم‌انداز موصوف توسعه افقی در کشاورزی مواردی همچون بهینه‌سازی مصرف آب، جلوگیری از تصرف و تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی، توسعه فناوری‌های کشاورزی، بازاریابی الکترونیکی محصولات کشاورزی، توسعه محیط سرمایه‌گذاری و تشویق همکاری‌های کشاورزی منطقه‌ای را هدفگذاری کرده است (وزارة التخطيط والتنمية الاقتصادية، ۲۰۱۶: ۲۴-۴۱).

در خصوص محصول گندم، مصر یکی از بزرگ‌ترین واردکنندگان این محصول، به‌ویژه از روسیه و اوکراین، است. گندم یکی از کالاهای راهبردی محسوب می‌شود که در تولید بسیاری از محصولات دیگر استفاده می‌شود، از جمله در نان که قوت غالب مردم مصر است.

با این مقدمه، مسئله اصلی پژوهش حاضر عبارت است از بررسی میزان تأثیر جنگ روسیه و اوکراین بر اقتصاد گندم مصر از حیث امنیت غذایی. بنابراین، سؤال اصلی این است که میزان تأثیرپذیری اقتصاد گندم در مصر از جنگ روسیه و اوکراین چگونه بوده است؟ این کار از طریق تحلیل شاخص‌های منتخب اقتصاد گندم (شکاف غذایی، خودکفایی و وابستگی به خارج) صورت گرفته است. سؤال‌های فرعی عبارت است از:

۱. اقدام‌هایی که مصر باید در مواجهه با این بحران و در شرایط استمرار جنگ روسیه و اوکراین برای محصول راهبردی گندم انجام دهد، کدام است؟
۲. سیاست‌های لازم برای توسعه بخش کشاورزی مصر، به‌ویژه تولید گندم کدام است؟

لذا، اهداف پژوهش پیش‌رو از این قرار است:

- محاسبه، تجزیه و تحلیل شاخص‌های شکاف غذایی، خودکفایی و وابستگی به خارج
- بررسی تلاش‌های مصر برای مدیریت پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین، به‌ویژه درباره محصول گندم
- طرح پیشنهادی سیاستی برای توسعه بخش کشاورزی و کاهش بحران‌های غذایی در مصر.

۲. چارچوب نظری

چارچوب نظری این پژوهش را پارادایم رئالیسم مبتنی بر اقتصاد سیاسی بین‌الملل شکل می‌دهد. دغدغه اصلی نظریه‌پردازان پارادایم رئالیسم بقاست. این سه اصل در بین آن‌ها مشترک است (میان‌آبادی و قریشی، ۱۴۰۱: ۱۵۴):

۱. دولت‌ها را بازیگران اصلی سیاست جهانی می‌دانند.
۲. رفتار دولت‌ها تحت تأثیر محیط آنارشی است و اقتدار مرکزی وجود ندارد. این ساختار آنارشی است که دولت‌ها را وادار می‌سازد تا رفتاری خودیارانه برای

دستیابی به بقا داشته باشند.

۳. دولت‌ها دغدغه کسب دستاوردهای نسبی دارند.

امنیت از مفاهیم اصلی پارادایم رئالیسم است. تحلیل‌ها نیز باید حول این مسئله باشد که دولت‌ها چگونه مشکل ناامنی را حل می‌کنند (عسکری حصن و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۷).

یکی از مهم‌ترین ابعاد امنیت، امنیت غذایی است که در سال‌های اخیر بسیار بدان توجه شده است. برای بررسی وضعیت امنیت غذایی کشور و توانایی آن برای تأمین نیاز غذایی فزاینده مردم شاخص‌های متعددی وجود دارد. یکی از این شاخص‌ها شکاف غذایی و بیانگر میزان کفایت تولید مواد غذایی در داخل برای برآوردن نیازهای مصرف در سطح ملی است. این شکاف از محاسبه تفاوت بین مصرف کل و تولید داخلی به دست می‌آید. مابه‌التفاوت به واردات منجر می‌شود. تغییر مصرف، افزایش جمعیت و کسری تولید داخلی از دلایل افزایش این شکاف است (بهرامی و نظری، ۱۳۹۶: ۳۴۶). منظور از خودکفایی، توانایی جامعه در تأمین همه نیازهای غذایی خود در داخل بر مبنای منابع و امکانات کشور بدون نیاز به واردات است. هدف خودکفایی استقلال نسبی در محصولات راهبردی است. در واقع، خودکفایی عبارت است از تولید هر محصول به اندازه تأمین کل مصرف داخلی کشور (جولایی و جیران، ۱۳۸۷: ۱۴۷).

امنیت غذایی وضعیتی است که در آن همه افراد در همه زمان‌ها امکانات مادی، اجتماعی و اقتصادی برای دستیابی به غذای کافی، سالم و مغذی جهت تأمین نیازها و ترجیح‌های غذایی خود را برای رسیدن به زندگی سلامت و بانشاط در اختیار دارند. براساس این تعریف، تحقق امنیت غذایی الزاماً به معنای تولید همه یا بخش اعظم نیازهای غذایی اساسی نیست و تأمین مستمر این نیازها، آن هم به شکل سالم و مغذی، شرط است.

بنابراین، ابعاد امنیت غذایی به قرار زیر است (FAO, 2021):

- در دسترس بودن غذا. در دسترس بودن مقادیر کافی و مناسب غذا برای همه افراد در داخل کشور، چه از طریق تولید یا واردات از خارج
- دستیابی به غذا. به سطح درآمد سرانه و قیمت کالاهای غذایی، همچنین وجود زیرساخت‌های کافی برای حمل و نگهداری مواد غذایی بستگی دارد.

- تغذیه و بهره‌مندی. شامل شاخص‌های زیادی است که اهمیت تغذیه مناسب برای جلوگیری از آثار کمبود مواد غذایی مانند کم‌شدن رشد و کم‌خونی، همچنین سایر شاخص‌های مرتبط با کیفیت و شرایط غذا در تأمین تغذیه مناسب و سالم برای کودکان و سایر اعضای خانواده را شامل می‌شود.
- ثبات. به تداوم عرضه مواد غذایی، همچنین ثبات قیمت آن اشاره دارد.

از نگاه سازمان ملل، امنیت غذایی در سطح ملی سه بعد دارد (البهائی، ۲۰۱۷: ۱۷۲-۱۷۵):

- بعد زمانی. به توانایی کشور در تأمین مداوم نیازهای غذایی خود، چه در کوتاه‌مدت و چه در بلندمدت، تحت تأثیر میزان منابع مالی یا شرایط داخلی کشور اشاره دارد. در اینجا می‌توان شرایط خارجی را نیز اضافه کرد که ممکن است تأثیر بسیار زیادی داشته باشد، به‌ویژه اگر بخش زیادی از مواد غذایی مورد نیاز از خارج از کشور وارد شود. دو بحران ویروس کرونا و جنگ روسیه و اوکراین نشان داد که چه میزان تأمین مستمر نیازهای غذایی مردم ممکن است با چالش روبه‌رو شود. بحران ویروس کرونا بسیاری از کشورها را به تعطیلی کساند و تجارت میان آن‌ها را مختل کرد. جنگ روسیه و اوکراین نیز بسیاری از کشورها را مجبور کرد تا به فکر واردات مواد غذایی از دیگر کشورها (غیر از روسیه و اوکراین) باشند. برخی کشورها نظیر هند صادرات گندم را ممنوع کردند تا از امنیت غذایی خود حمایت کنند. بدین ترتیب، عرضه کل کاهش و قیمت افزایش یافت.
- بعد اقتصادی. این بعد در سطح فردی به میزان درآمد مصرف‌کننده و قیمت مواد غذایی اشعار دارد که بر قدرت دستیابی افراد به مواد غذایی، چه از حیث کمی و چه از حیث کیفی تأثیر می‌گذارد. اما، در سطح دولت، این بعد به حجم واردات مواد غذایی، بار مالی آن و سیاست‌های تولید و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی اشاره دارد.
- بعد سیاسی. هرچه توانایی کشور در تأمین نیازهای غذایی، به‌ویژه کالاهای اساسی، بیشتر باشد، قدرت آن در برابر سایر کشورها بیشتر می‌شود و اجازه نمی‌دهد کشور دیگری با اهرم مواد غذایی در امور داخلی

آن دخالت کند. به‌علاوه، تأمین‌نبودن امنیت غذایی اعتراض‌ها و ناآرامی‌های داخلی و در نهایت بی‌ثباتی کشور را به‌دنبال دارد.

طبیعتاً در مقابل امنیت غذایی، ناامنی غذایی هست. مفهوم ناامنی غذایی عبارت است از محدودیت فرصت‌های دسترسی افراد یا خانوارها به مواد غذایی، به‌دلیل کمبود منابع مالی یا سایر منابع. شاخص ناامنی غذایی سه سطح دارد (FAO, 2022):

- ناامنی غذایی کم: نگرانی درخصوص توانایی دستیابی به مواد غذایی
- ناامنی غذایی متوسط: کاهش مقدار و تنوع مواد غذایی
- ناامنی غذایی حاد: تحمل گرسنگی و محرومیت از مواد غذایی یا کاهش مصرف آن به میزان کمتر از ۱۸۰۰ کالری در روز، حداقل کالری لازم برای بر خورداری از زندگی سالم.

بنابراین، مفهوم ناامنی غذایی نشان‌دهنده ناتوانی کشورها در تأمین نیازهای غذایی مردم است که به‌تدریج به گسترش گرسنگی در بین شهروندان منجر می‌شود. این وضعیت نشان‌دهنده شکست سیاست‌های اقتصادی و کشاورزی دولت است و ثبات سیاسی کشور را تهدید و برنامه توسعه آن را متوقف می‌کند. بنابراین، یکی از اهداف توسعه پایدار به ریشه‌کنی گرسنگی، بهبود تغذیه و تقویت کشاورزی پایدار اشاره دارد، چراکه دستیابی به توسعه پایدار بدون تأمین نیازهای غذایی مردم و توسعه بخش کشاورزی میسر نیست.

هدف دوم از اهداف کلان توسعه پایدار عبارت است از پایان‌دادن به گرسنگی، دستیابی به امنیت غذایی و تغذیه بهتر و ترویج کشاورزی پایدار. مقرر شد این هدف کلان بر اساس موارد زیر تا سال ۲۰۳۰م محقق شود (جواهریان و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۷-۳۸):

- پایان‌دادن به گرسنگی و ایجاد دسترسی همگانی، به‌ویژه برای فقرا و افراد ساکن در موقعیت‌های آسیب‌پذیر، از جمله اطفال، به مواد غذایی ایمن، مغذی و کافی در تمامی طول سال تا ۲۰۳۰م
- پایان‌بخشیدن به همه انواع سوءتغذیه تا ۲۰۳۰م و دستیابی به اهداف توافق‌شده بین‌المللی در ارتباط با کودکان زیر ۵ سال بازمانده از رشد طبیعی از نظر قد و وزن (به نسبت سن)؛ همچنین، رسیدگی به نیازهای

- تغذیه‌ای دختران نوجوان، زنان باردار یا شیرده و سالمندان تا ۲۰۲۵م افزایش دو برابری بهره‌وری کشاورزی و درآمد تولیدکنندگان خرد محصولات غذایی، به‌ویژه زنان، مردم بومی، دامداران، ماهیگیران و خانواده‌های کشاورز از روش‌های مختلف شامل دسترسی مطمئن و برابر به زمین، سایر منابع و امکانات تولیدی، دانش، خدمات مالی، بازارها و فرصت‌های ایجاد ارزش افزوده و اشتغال در بخش‌های غیرکشاورزی تا ۲۰۳۰م
 - اطمینان از وجود نظام‌های پایدار تولید غذا و اجرای روش‌های کشاورزی انعطاف‌پذیر که تا ۲۰۳۰م بهره‌وری و تولید را افزایش دهد، به حفظ زیست‌بوم‌ها کمک کند، ظرفیت سازگاری با تغییرات اقلیمی، شرایط آب‌وهوایی سخت، خشکسالی، سیل و سایر بلاهای طبیعی را تقویت کند و به تدریج کیفیت زمین و خاک را بهبود بخشد
 - حفظ تنوع ژنتیکی بذر، گیاهان زراعی، حیوانات پرورشی و اهلی و سایر گونه‌های وحشی وابسته به آن‌ها از روش‌های گوناگون، شامل مدیریت کارآمد بانک‌های متنوع بذر و گیاه در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و ارتقای دسترسی و مشارکت عادلانه در منافع حاصل از بهره‌داری از منابع ژنتیکی و دانش سنتی مرتبط با آن طبق توافق‌های بین‌المللی تا ۲۰۲۰م
 - افزایش سرمایه‌گذاری به شیوه‌های گوناگون، از جمله افزایش همکاری‌های بین‌المللی در زیرساخت‌های روستایی، پژوهش کشاورزی و خدمات ترویجی، توسعه فناوری و بانک‌های ژن گیاهی و دامی با هدف افزایش ظرفیت تولید کشاورزی در کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه کشورهای کمتر توسعه‌یافته
 - اصلاح و جلوگیری از محدودیت‌های تجاری و تحریف در بازارهای کشاورزی جهانی از راه‌های گوناگون، از جمله حذف موازی تمامی انواع یارانه‌های صادراتی کشاورزی و تمامی تمهیدات صادراتی با تأثیرات برابر منطبق با اصول مذاکرات توسعه در اجلاس دوحه
 - اتخاذ تمهیدات لازم برای اطمینان از عملکرد مناسب بازار مواد غذایی و مشتقات آن و تسهیل دسترسی به موقع به اطلاعات بازار، شامل اطلاعات مربوط به ذخایر مواد غذایی، به‌منظور کمک به محدودسازی نوسان‌های شدید قیمت مواد غذایی.
- همان‌طور که مشاهده می‌شود، ابعاد امنیت غذایی در چارچوب هدف دوم از

اهداف توسعه پایدار ظاهر می‌شود که پس از تأمین غذا، بر راه‌های توسعه تولید کشاورزی در تأمین نیازهای غذایی، آن هم از طریق مواد غذایی باکیفیت، تأکید دارد. همچنین، به توسعه زیرساخت‌ها و نظارت بر بازار برای جلوگیری از نوسان در قیمت یا موجودی مواد غذایی توجه شده است.

با توجه به اینکه جهان شاهد درگیری‌ها و رخداد‌های مختلف بوده است که قدرت کشورها را در رسیدن به این اهداف محدود می‌کند، گرسنگی و سوءتغذیه در نتیجه افزایش قیمت‌ها و ناتوانی برخی مناطق در دستیابی به میزان کافی از مواد غذایی در سطح جهان افزایش یافته است. بر اثر شیوع ویروس کرونا، درصد شیوع سوءتغذیه از ۸ درصد در سال ۲۰۱۹م به ۹/۳ و ۹/۸ درصد در سال‌های ۲۰۲۰م و ۲۰۲۱م افزایش یافت. حدود ۱۲ درصد از جمعیت جهان در سال ۲۰۲۰م دچار ناامنی غذایی حاد شدند. این بدان معناست که از زمان شیوع ویروس کرونا، حدود ۱۵۰ میلیون نفر دچار گرسنگی شدند. در سال ۲۰۲۱م، حدود ۴۶ میلیون دیگر به این جمعیت اضافه شدند (FAO, 2022).

۳. پیشینه

مراجعه به پایگاه‌های علمی به زبان فارسی نشان می‌دهد پژوهشگران ایرانی به موضوع مورد بحث در خصوص کشور مصر توجه چندانی نداشته‌اند. البته، نیکنامی (۱۴۰۲) به تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی جهانی بر اساس مدل تحلیل راهبردی پست پرداخته و نشان داده است که جنگ اوکراین به‌طور مستقیم (تأثیر بر توزیع غذا، آوارگی مردم، کمبود نیروی کار کشاورزی، تبدیل غذا به سلاح و افزایش قیمت‌ها) از یک‌سو و غیرمستقیم (افزایش قیمت نهاده‌ها شامل کود و انرژی) بحران امنیت غذایی جهانی را تشدید کرده است.

در منابع عربی، حلمی (۲۰۲۳) به بررسی اثر جنگ روسیه و اوکراین بر واردات گندم مصر پرداخته و با بررسی میزان واردات این کشور از روسیه و اوکراین طی سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱م، امکان‌سنجی واردات از سایر کشورها را مطالعه کرده است.

در منابع انگلیسی، الدالی و همکاران به بررسی اثر بحران‌های جهانی، از جمله کووید ۱۹ و جنگ روسیه و اوکراین بر تولید واردات گندم مصر، پرداخته‌اند و با برآورد وضعیت این شاخص‌ها در افریقا ۲۰۳۰م، توصیه‌های سیاستی به دولت مصر داده‌اند (EIDalee et al., 2022).

الطیب به بررسی اثر جنگ روسیه و اوکراین بر امنیت غذایی مصر پرداخته و میزان تورم مواد غذایی در مصر را، به دلیل کاهش عرضه گندم، برآورد کرده است (Eltayb, 2023).

شهابا و همکاران امنیت غذایی گندم مصر را در پرتو چالش‌های جدید، از جمله جنگ روسیه و اوکراین، بررسی و تابع مصرف گندم مصر را برآورد کردند. همچنین، بر ضرورت افزایش ذخایر راهبردی این کشور تأکید دارند (Shehata et al., 2023).

پرانتر و النجار آثار اقتصادی و سیاسی جنگ روسیه و اوکراین را بر مصر بررسی کردند. آن‌ها، با اشاره به اثر جنگ بر واردات گندم و تورم مواد غذایی در مصر، بر اهمیت اتخاذ سیاست خارجی متوازن از سوی مصر برای تقویت تولید داخل تأکید کرده‌اند (Prantner & Abdel-Ati Al-Naggar, 2023).

با عنایت به متون پژوهشی موجود، در مقاله حاضر، به دنبال استفاده از آمارها و اطلاعات مربوط به تولید، مصرف و واردات گندم مصر برای محاسبه شاخص‌های مورد نظر و نیز ارزیابی اقدام‌های دولت مصر برای بهبود امنیت غذایی حوزه گندم و طرح پیشنهادهایی براساس تجربیات جهانی بوده‌ایم تا مطالعات قبلی را یک گام به جلو ببریم.

۴. روش پژوهش

با عنایت به چارچوب نظری فوق، روش پژوهش در این مطالعه محاسبه شاخص‌های شکاف غذایی، خودکفایی و میزان وابستگی به خارج بر اساس آمارهای منابع معتبر دولتی مصر است. شاخص شکاف غذایی^۱ از تفاضل تولید و مصرف به دست می‌آید. از تقسیم میزان تولید ملی به مصرف سالیانه کل، نسبت خودکفایی به دست می‌آید. در نهایت، از تقسیم میزان واردات به مصرف سالیانه کل، نسبت وابستگی به خارج حاصل می‌شود.

برای انجام دادن محاسبات، سال ابتدایی ۲۰۱۴ م بوده است، زیرا دوره ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ م شاهد رخداد‌های متعدد و ناآرامی‌های امنیتی و سیاسی بوده‌ایم. اما، سال ۲۰۱۴ م، آغاز مرحله سیاسی جدیدی همراه با ثبات امنیتی و سیاسی است. باتوجه به اطلاعات موجود، برخی شاخص‌ها تا سال ۲۰۲۰ م و برخی دیگر تا سال ۲۰۲۲ م را شامل می‌شود.

1. food gap

سطح زیرکشت گندم در مصر طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م، به حدود ۳/۲ میلیون هکتار رسید. حجم تولید در ابتدای دوره، بالغ بر ۹/۳ میلیون تن بود که با افزایشی ملایم در سال ۲۰۱۵م به ۹/۶ میلیون تن رسید. پس از اندکی کاهش در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸م، مجدداً در سال ۲۰۲۰م به سطح ابتدای دوره (حدود ۹/۱ میلیون تن) رسید. بنابراین، می‌توان چنین گفت که حجم تولید با نوسان‌های اندکی، به‌طور متوسط ۹ میلیون تن در سال بوده است و پیش‌بینی می‌شود این میزان تا پایان سال ۲۰۲۳م به ۹/۸ میلیون تن برسد، چراکه دولت به‌دنبال حمایت از افزایش تولید است تا کشور از پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین آسیب کمتری ببیند (FAS, 2023).

جدول ۱. میزان تولید گندم طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م

سال	سطح زیرکشت (میلیون هکتار)	حجم تولید ملی (میلیون تن)
۲۰۱۴	۳/۳۹۳	۹/۲۸۰
۲۰۱۵	۳/۴۶۹	۹/۵۰۸
۲۰۱۶	۳/۳۵۳	۹/۳۵
۲۰۱۷	۲/۹۲۲	۸/۴۲
۲۰۱۸	۳/۱۵۷	۸/۳۴۹
۲۰۱۹	۳/۱۳۵	۸/۵۶
۲۰۲۰	۳/۴۰۳	۹/۱۰۲

منبع: الجهاز المركزي للتعبئة العامة والإحصاء (۲۰۲۲)

میزان مصرف داخلی گندم از ۱۸ میلیون تن در سال ۲۰۱۴م به حدود ۲۴ میلیون تن در سال ۲۰۱۷م و حدود ۲۲ میلیون تن در سال ۲۰۲۰م رسید. برآورد می‌شود این میزان تا سال ۲۰۲۲م، به ۲۱ میلیون تن رسیده باشد (Wally & Olutayo, 2022). سرانه مصرف گندم نیز رو به فزونی بوده و از حدود سالانه ۱۳۷ کیلوگرم در سال ۲۰۱۴م به سالانه ۱۶۴ کیلوگرم در سال ۲۰۱۷م رسیده است. اگرچه در سال ۲۰۲۰م به ۱۵۶ کیلوگرم کاهش یافت، همچنان از سطح سال ۲۰۱۴م بالاتر است که افزایش مصرف در سطح کلان و خرد را نشان می‌دهد (جدول ۲).

جدول ۲. میزان مصرف گندم طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م

سال	مصرف سالانه کل (هزار تن)	سرانه مصرف (کیلوگرم در سال)
۲۰۱۴	۱۷/۸۲۵	۱۳۳
۲۰۱۵	۱۹/۵۶۳	۱۴۱
۲۰۱۶	۱۹/۵۹۲	۱۳۸
۲۰۱۷	۲/۹۲۲	۱۶۴
۲۰۱۸	۲۳/۵۴۹	۱۵۵
۲۰۱۹	۲۱/۲۵۱	۱۵۳
۲۰۲۰	۲۲/۰۰۶	۱۵۶

منبع: الجهاز المركزي للتعبئة العامة والإحصاء (۲۰۲۲)

میزان واردات از حدود ۸ میلیون تن در سال ۲۰۱۴م، به حدود ۱۳ میلیون تن در سال ۲۰۲۰م رسید که به معنای افزایش ۵۹ درصد حجم واردات بین سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۲۰م است (جدول ۳).

جدول ۳. میزان واردات گندم طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م

سال	میزان واردات گندم (میلیون تن)
۲۰۱۴	۸۱۰
۲۰۱۵	۹۴۱
۲۰۱۶	۱/۰۸۲
۲۰۱۷	۱/۲۰۳
۲۰۱۸	۱/۴۸۹
۲۰۱۹	۱/۲۵۰
۲۰۲۰	۱/۲۸۹

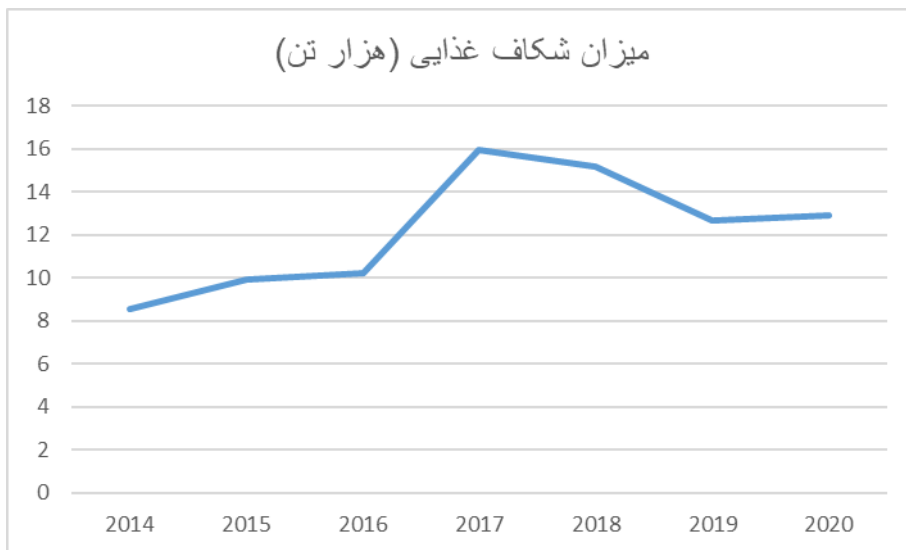
منبع: الجهاز المركزي للتعبئة العامة والإحصاء (۲۰۲۲)

۵. یافته‌ها

۵.۱. شاخص شکاف غذایی

میزان شکاف غذایی از ۸/۵ میلیون تن در سال ۲۰۱۴م، به ۱۶ میلیون تن در سال ۲۰۱۷م رسید. سپس، در سال ۲۰۱۷م، به ۱۳ میلیون تن کاهش یافت. این شکاف نمایانگر پیشی گرفتن مصرف کل از تولید است، به گونه‌ای که طی سال‌های

۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م به ۵۱ درصد بالغ شده است (جدول ۳). باتوجه به ادامه روند افزایشی مصرف، این شکاف در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲م نیز ادامه پیدا کرده است و دولت باید به‌دنبال جایگزینی برای روسیه و اوکراین باشد تا بتواند بازار داخلی را کنترل کند.

منبع: محاسبات پژوهش

شکل ۱. شاخص شکاف غذایی در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م

۵.۲. شاخص خودکفایی

از سوی دیگر، نسبت خودکفایی از حدود ۵۲ درصد در سال ۲۰۱۴م، به حدود ۳۴ درصد در سال ۲۰۱۷م، کاهش یافت. سپس، باندکی افزایش، به ۴۱ درصد در سال ۲۰۲۰م رسید، ولی به میزان ابتدای دوره بازنگشته است. این بدان معناست که نسبت خودکفایی طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م، بالغ بر ۲۰ درصد کاهش یافته است. علت اصلی آن افزایش مستمر مصرف و کاهش تولید سالانه بوده است.

منبع: محاسبات پژوهش

شکل ۲. شاخص خودکفایی در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م

۳.۵. شاخص وابستگی به خارج

نسبت وابستگی به خارج از کشور برای تأمین نیاز مصرف داخلی گندم در سال ۲۰۱۴م، حدود ۴۵ درصد برآورد شد. این نسبت با افزایش در خور توجهی در سال ۲۰۲۰م، به حدود ۵۹ درصد رسیده است. این میزان وابستگی به واردات باعث می‌شود تا اقتصاد مصر شدیداً تحت تأثیر بحران‌ها و تحولات جهانی قرار گیرد.

منبع: محاسبات پژوهش

شکل ۳. شاخص وابستگی به خارج در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م

مصر گندم مورد نیاز خود را بیشتر از کشورهای آمریکا، فرانسه، روسیه، اوکراین، استرالیا، رومانی و آرژانتین وارد می‌کند. در این میان، نقش روسیه و اوکراین پررنگ است، به نحوی که میزان واردات از روسیه در سال ۲۰۱۴م، بالغ بر ۴ میلیون تن معادل ۵۰ درصد کل واردات گندم بوده است. این میزان طی سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰م، به ترتیب به بیش از ۵/۷ و ۵/۴ میلیون تن رسید که معادل ۴۶ و ۴۲ درصد کل واردات بوده است.

میزان واردات گندم از اوکراین در سال ۲۰۱۴م، بالغ بر ۲/۸ میلیون تن بوده است. در سال ۲۰۱۹م، به حدود ۱/۷ میلیون تن کاهش یافت. در سال ۲۰۲۰م، به بیش از ۲/۳ میلیون تن افزایش یافت. بدین ترتیب، سهم اوکراین از کل واردات گندم مصر از ۳۵ درصد در سال ۲۰۱۴م، به ۱۴ درصد در سال ۲۰۱۹م و سپس به ۱۸ درصد در سال ۲۰۲۰م رسیده است (FAO, 2021).

بدین ترتیب، نه تنها مصر، بلکه سایر کشورهای واردکننده نفت به سمت بازارهای جایگزین اوکراین حرکت خواهند کرد، زیرا جنگ زیرساخت‌های اوکراین را تخریب کرده و باعث شده است بنادر بسته شود و صادرات دشوار شود. حتی در صورت پایان جنگ، اوکراین به فرصتی برای بازسازی زیرساخت‌های خود نیاز دارد (Baffes & Nagle, 2022).

از سوی دیگر، صادرات گندم روسیه چندان تحت تأثیر قرار نگرفته و میانگین واردات مصر از گندم روسیه طی سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۰م، بالغ بر ۶۰ درصد بوده است. این میزان برای گندم اوکراین حدود ۲۲ درصد است. بدین ترتیب، حدود ۸۲ درصد گندم مورد نیاز مصر در سال ۲۰۲۰م، از دو کشور روسیه و اوکراین تأمین شده است. این میزان در سال ۲۰۲۱م، به دلیل کاهش عرضه ناشی از جنگ و افزایش قیمت گندم، به حدود ۷۷ درصد کاهش یافت. در نتیجه، بار مالی بیشتری را بر دوش دولت مصر برای تأمین نیاز شهروندان خود قرار داده است (Wally & Olutayo, 2022: 6).

از این نتایج مشخص شد که وابستگی مصر به گندم روسیه بیش از اوکراین است و این نگاه را تقویت می‌کند که مصر می‌تواند با جستجوی بازارهای جایگزین اوکراین، تأثیر کمتری از جنگ بپذیرد. با این حال، روسیه همچنان منبع نامطمئن و ناپایداری برای وابستگی مصر به گندم روسی خواهد بود، چراکه روسیه از گندم خود به‌منزله سلاحی برای فشار به سایر کشورها برای اتخاذ تصمیم‌های ضداوکراین استفاده می‌کند یا اینکه شرط استفاده از روبل روسی را برای فروش

گندم مطرح می‌کند. چنانچه فرض کنیم روسیه از سلاح گندم بر ضد مصر استفاده نکند، این سؤال مهم پیش می‌آید که آیا در آینده و در صورت تشدید بحران جنگ، این اتفاق نخواهد افتاد؟ در هر صورت، جنگ باعث می‌شود نااطمینانی‌هایی در مورد تأمین نیاز گندم مصر به وجود آید. دولت‌های صادرکننده نیز ممکن است به دلیل پیامدهای جنگ از صادرات خود بکاهند. بنابراین، سلاح مواد غذایی از سلاح‌های نظامی نیز قوی‌تر است.

۶. تلاش‌های دولت مصر برای رویارویی با بحران گندم

دولت مصر بسته‌ای از اقدام‌ها را برای کاهش فشار بحران به شهروندان خود طراحی کرده است. از مهم‌ترین آن، تشویق گندمکاران به تولید بیشتر از طریق افزایش قیمت خرید تضمینی است. دولت در سال ۲۰۲۲م، اعتبار ۳۶ میلیارد جنية برای خرید ۶ میلیون تن تخصیص داد و مقرراتی را برای محدود کردن خرید و فروش گندم بدون نظارت وزارت تدارکات و تجارت داخلی وضع کرد.

دولت همچنین، برای تکمیل سوله‌های راهبردی و افزایش ظرفیت ذخیره‌سازی و تنوع‌بخشی به سبد مواد غذایی گام‌هایی برداشت. در حوزه بازار و کنترل قیمت‌ها، اقدام‌های نظارتی صورت گرفته است، از جمله قیمت‌گذاری برای نان آزادپز و قراردادادن سقف قیمت برای آن (وزاره التموين والتجارة الداخلية، ۲۰۲۲).

این قبیل اقدام‌ها اگرچه برای رویارویی با بحران ضروری است، برای رسیدن به خودکفایی به تنهایی کافی نیست و به اقدام‌های ضربتی و کوتاه‌مدت نیز نیاز هست. براساس شاخص‌های مطرح‌شده، دو سناریوی اصلی مطرح است. سناریوی نخست، استمرار روند فعلی مصرف روزافزون بدون افزایش مساحت زمین‌های زیرکشت است که باعث می‌شود بازار داخلی نسبت به شوک‌های بیرونی دچار نوسان شود و در نهایت، تأمین نیاز شهروندان را با خطر مواجه سازد. سناریوی دوم، تنوع‌بخشیدن به بازارهای وارداتی و عدم وابستگی به یک یا چند کشور معدود، توسعه مستمر تولید گندم و کاهش هدررفت در تولید و مصرف است که به تأمین امنیت غذایی مصریان منتهی خواهد شد. براساس سناریوی دوم، در ادامه مقاله سیاست‌های پیشنهادی براساس تجارب جهانی بررسی خواهد شد.

۷. سیاست‌های توسعه بخش کشاورزی و جلوگیری از بحران غذایی بر اساس تجارب جهانی

بحران جنگ روسیه و اوکراین عرصه جدید و مهمی را در بازنگری درباره اهمیت بخش کشاورزی گشود، چراکه این بخش دولت‌ها را قادر می‌سازد بدون وابستگی به سایر کشورها، امنیت غذایی شهروندان خود را تأمین کنند. چنانچه کشوری از منابع طبیعی سرشاری برخوردار باشد، این مسئله اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. حتی اگر میزان بر خورداری کشوری از منابع طبیعی چندان هم مناسب نباشد، بازهم باید چشم‌انداز و برنامه‌ای برای مواجهه با بحران‌ها داشته باشد، چراکه مسئله فقط جنگ روسیه و اوکراین نیست، بلکه تغییرات آب‌وهوایی نیز چالش دیگری است که امنیت غذایی جهانی را به مخاطره می‌اندازد.

۱.۷. سیاست‌های عام بخش کشاورزی

الف) افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی. در سال ۲۰۲۰م، نسبت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به کل سرمایه‌گذاری کشور مصر به حدود ۶ درصد رسید و سهم این بخش از تولید ناخالص داخلی بالغ بر ۱۲ درصد بود (المركز المصری للدراسات الاقتصادية، ۲۰۲۱: ۲۸-۲۹). لذا، لازم است سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، به‌ویژه از طریق بخش خصوصی، همچون دادن وام‌های ارزان با هدف اصلاح اراضی زیرکشت، به‌خصوص برای محصولات راهبردی نظیر گندم تشویق شود.

ب) اصلاح الگوی مصرف مردم مصر و جلوگیری از هدررفت و اتلاف مواد غذایی. در سال ۲۰۱۶م، دولت فرانسه قانونی را وضع کرد که براساس آن سوپرمارکت‌هایی با مساحت بیش از ۴۰۰ مترمربع ملزم می‌شوند قراردادهایی را برای اهدای مواد غذایی به‌فروش‌نرفته اما قابل‌مصرف به سازمان‌های خیریه یا برای استفاده در علوفه دامی یا کمپوست کشاورزی امضا کنند. کوتاهی در عمل به این مقررات مدیران سوپرمارکت‌ها را با حبس و جریمه مالی روبه‌رو می‌کند. این قانون اثر بسزایی در افزایش مقدار و کیفیت مواد غذایی اهدایی به‌دنبال خواهد داشت و دولت مصر نیز می‌تواند از این تجربه بهره‌برداری کند (Mazloun et al., 2021: 17-18).

پ) توسعه تجارت الکترونیکی برای کمک به خرده‌کشاورزان در دستیابی به بازارهای متعدد. به‌طور مثال، دولت چین این کار را از سال ۲۰۱۳م، از

طریق برنامه ملی توسعه روستایی انجام داده است. براساس این برنامه، کشاورزان آموزش‌هایی در زمینه تجارت الکترونیکی و نحوه استفاده از آن در سطح روستا و در نهایت، ارتباط با بازارهای مختلف دریافت کرده‌اند (Lu et al., 2022: 5).

ت) ایجاد سامانه‌های ذخیره مواد غذایی برای تأمین نیازهای شهروندان، به‌ویژه در شرایط بحرانی. در این حوزه نیز تجربه چین در خور توجه است. این کشور نظام مرکزی ذخیره‌سازی غلات را برای تأمین نیاز مردم در شرایط بحران و جنگ و نظام محلی ذخیره‌سازی غلات را برای رویارویی با نوسان‌های بازار ایجاد کرده است (Ibid: 9).

ث) حرکت به سمت کشاورزی هوشمند. مفهوم کشاورزی هوشمند از منظر آب‌وهوایی به‌نوعی کشاورزی اشاره دارد که اقدام‌های لازم برای ایجاد تحول و هدایت سیستم‌های کشاورزی در حمایت مؤثر از توسعه و تضمین امنیت غذایی در شرایط وجود تغییرات آب‌وهوایی دنبال می‌شود. در واقع، در این نوع کشاورزی تحقق امنیت غذایی هم‌زمان با رویارویی با تغییرات آب‌وهوایی میسر است. در کشاورزی هوشمند چندین هدف دنبال می‌شود، از جمله افزایش بهره‌وری کشاورزی به شیوه‌ای پایدار، اتخاذ سیاست‌های لازم برای انطباق با تغییرات آب‌وهوایی، افزایش تاب‌آوری و کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای. بنابراین، این موضوع باید با دقت بیشتری بررسی شود تا چگونگی بهره‌مندی از آن، نه‌تنها برای نقشی که در افزایش بهره‌وری ایفا می‌کند، بلکه برای مقابله با تغییرات آب‌وهوایی مشخص شود. مسئله تغییرات آب‌وهوایی امروزه در کانون توجه جهانیان قرار گرفته است و زندگی انسان‌ها را به شدت تهدید می‌کند. شرایط به‌گونه‌ای است که مواجهه با تغییرات شدید آب‌وهوایی ممکن است امنیت غذایی را نیز از نظر تأثیر بر تولید برخی محصولات تهدید کند و اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین، برداشتن گام‌های جدی در راستای مطالعه چگونگی اجرای کشاورزی هوشمند در مصر بسیار اهمیت داد. این امر اساساً بر عهده مراکز تحقیقاتی است. از این رهگذر، الزام‌های این تحول و موانع پیش‌روی آن شناسایی و برای یافتن راه‌حلی برای آن تلاش خواهد شد. بدین ترتیب، مصر در راستای دستیابی به هدف دوم از اهداف توسعه پایدار حرکت خواهد کرد. لازمه حذف کامل گرسنگی، اطمینان از وجود سیستم‌های تولید مواد غذایی پایدار و اجرای شیوه‌های

کشاورزی مستحکم است که به افزایش بهره‌وری و بازده، حفظ زیست‌بوم‌ها و افزایش ظرفیت سازگاری با تغییرات شدید آب‌وهوایی، خشکسالی، سیل و سایر بلاای طبیعی، بهبود تدریجی کیفیت زمین و خاک منتهی خواهد شد (سلیمان، ۲۰۱۹: ۱۹).

۲.۷. سیاست‌های بهبود تولید گندم در مصر

علاوه بر اقدام‌هایی که دولت مصر تاکنون برای کاهش آثار بحران جنگ روسیه و اوکراین بر اقتصاد گندم مصر انجام داده است، می‌توان برخی پیشنهادها را به شرح زیر اضافه کرد:

- ادامه افزایش سطح زیرکشت غلات، به‌ویژه گندم، از طریق توسعه افقی مانند پروژه ۱/۵ میلیون هکتار (مشروع المليون ونصف المليون فدان) با هدف افزایش زمین‌های زیرکشت به میزان ۲۰ درصد در مناطق مختلف مصر و پروژه دلتای جدید (مشروع الدلتا الجديدة) با هدفگذاری کشت ۵۰۰ هزار هکتار در استان الجیزه (خريطة مشروعات مصر، ۲۰۲۳).
- ادامه حمایت از مطالعات علمی و فنی مربوط به گندم، به‌ویژه گونه‌های جدید که از نظر مصرف آب کارآمد باشند
- تنوع‌بخشی به بازارهای وارداتی، به‌ویژه کالاهای راهبردی، نظیر گندم، برای رویارویی مستمر با نوسان‌های بازارهای بین‌المللی و تأمین نیاز شهروندان
- بهره‌گیری از آموزش ترویج کشاورزی برای بالابردن آگاهی کشاورزان درباره استفاده از بهترین روش‌ها در افزایش بهره‌وری کاشت گونه‌های جدید
- اهتمام به تولید و توزیع بذرهای پرمحصول به کشاورزان با عرضه تمامی امکانات لازم به آن‌ها برای بهبود شیوه‌های کاشت، داشت و برداشت محصول
- کاهش درصد تلفات گندم تولیدی و وارداتی در عملیات برداشت، حمل‌ونقل و ذخیره‌سازی (محمود، ۲۰۱۴: ۷۹۹).

۸. نتیجه‌گیری

اقتصاد مصر همچون بسیاری از کشورها تحت تأثیر جنگ روسیه و اوکراین قرار گرفته است. مصر یکی از بزرگ‌ترین واردکنندگان این محصول، به‌ویژه از روسیه و

اوکراین است. برای پاسخ به مسئله اصلی پژوهش حاضر، یعنی بررسی میزان تأثیر جنگ روسیه و اوکراین بر اقتصاد گندم مصر، نخست چارچوب نظری پارادایم رئالیسم مبتنی بر اقتصاد سیاسی بین‌الملل انتخاب شد. سپس، مفهوم و ابعاد مختلف امنیت غذایی شرح داده شد. در ادامه، شاخص‌های شکاف غذایی، خودکفایی و میزان وابستگی به خارج بر اساس آمارهای منابع معتبر دولتی مصر محاسبه شد. نتایج محاسبات نشان داد میزان شکاف غذایی نمایانگر پیشی گرفتن مصرف کل از تولید است، به گونه‌ای که طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م، به ۵۱ درصد بالغ شده است. با توجه به ادامه روند افزایشی مصرف، این شکاف در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲م نیز ادامه پیدا کرد و دولت باید به دنبال جایگزینی برای روسیه و اوکراین باشد تا بتواند بازار داخلی را کنترل کند.

از سوی دیگر، نسبت خودکفایی طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰م بالغ بر ۲۰ درصد کاهش یافت. علت اصلی آن افزایش مستمر مصرف و کاهش تولید سالانه بوده است. نسبت وابستگی به خارج از کشور برای تأمین نیاز مصرف داخلی گندم با افزایش قابل توجهی در سال ۲۰۲۰م، به حدود ۵۹ درصد رسید. این میزان وابستگی به واردات باعث می‌شود تا اقتصاد مصر به شدت تحت تأثیر بحران‌ها و تحولات جهانی قرار گیرد. میزان واردات از روسیه به حدود ۴۲ درصد و میزان واردات از اوکراین به ۱۸ درصد بالغ شده است. بدین ترتیب، مصر حدود ۶۰ درصد از گندم خود را از این دو کشور تأمین می‌کند.

دولت مصر بسته‌ای از اقدام‌ها را برای کاهش فشار بحران به شهروندان خود طراحی کرد. از مهم‌ترین آن‌ها تشویق گندمکاران به تولید بیشتر از طریق افزایش قیمت خرید تضمینی، ادامه تکمیل سوله‌های راهبردی و افزایش ظرفیت ذخیره‌سازی، تنوع‌بخشی به سبد مواد غذایی، قیمت‌گذاری برای نان آزادپز و قراردادن سقف قیمت برای آن گام‌ها بوده است. این قبیل اقدام‌ها اگرچه برای رویارویی با بحران ضروری است، برای رسیدن به خودکفایی به تنهایی کافی نیست.

افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، اصلاح الگوی مصرف مردم مصر و جلوگیری از هدررفت و اتلاف مواد غذایی، توسعه تجارت الکترونیکی برای کمک به خرده‌کشاورزان در دستیابی به بازارهای متعدد، ایجاد سامانه‌های ذخیره مواد غذایی در تأمین نیازهای شهروندان، به‌ویژه در شرایط بحرانی، و حرکت به سمت کشاورزی هوشمند از جمله مهم‌ترین راهکارهای بهبود بخش کشاورزی

به‌طور عام و بر اساس تجربیات جهانی است. برای بهبود و ارتقای بخش گندم در مصر، سیاست‌هایی همچون ادامه توسعه سطح زیرکشت غلات، به‌ویژه گندم، از طریق توسعه افقی، ادامه حمایت از مطالعات علمی و فنی مربوط به گندم، به‌ویژه گونه‌های جدید، تنوع‌بخشی به بازارهای وارداتی، بهره‌گیری از آموزش ترویج کشاورزی برای بالابردن آگاهی کشاورزان درباره استفاده از بهترین روش‌ها در افزایش بهره‌وری کاشت گونه‌های جدید، اهتمام به تولید و توزیع بذرهای پرمحصول به کشاورزان و کاهش درصد تلفات گندم تولیدی و وارداتی در عملیات برداشت، حمل‌ونقل و ذخیره‌سازی پیشنهاد می‌شود.

تعارض منافع

این مقاله مشمول هیچ گونه تعارض منافع نیست.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در تألیف این مقاله مشارکت یکسان داشته‌اند.

اصول اخلاقی

نویسندگان در انتشار این مقاله، به‌طور کامل از اخلاق نشر، از جمله سرقت ادبی، سوءرفتار، جعل داده‌ها یا ارسال و انتشار دوگانه پرهیز داشته‌اند؛ منفعت تجاری در این راستا وجود ندارد. این مقاله حاصل تحقیقات خود نویسندگان است و اصالت محتوای آن را اعلام داشته‌اند.

دسترسی به داده‌ها

در صورت نیاز به اطلاعات بیشتر در خصوص نحوه تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مقاله، با نویسنده مسئول مکاتبه فرمایید.

منابع

- بهرامی ف. نظری مر. (۱۳۹۶). «کاهش شکاف عرضه و تقاضای محصولات باغی با تأکید بر پایداری منابع آبی کشور». *فصلنامه علوم محیطی*. ۱۵(۳): ۳۹-۵۴.
- جوهریان ز، فاتح وحدتی ا، رحمتی ع، زمانی ل. (۱۳۹۵). *اهداف توسعه پایدار*. تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
- جولایی ر، جیران عر. (۱۳۸۷). «مطالعه‌ای کاربردی در تعیین راهبرد تولید گندم در کشور». *اقتصاد کشاورزی و توسعه*. ۱۶(۲): ۱۴۷-۱۶۵. doi: 10.30490/aead.2008.58874

عسکری حصن ش. انوشه ا، عمرانی ن. (١٣٩٦). «مفهوم امنیت از منظر رئالیسم، لیبرالیسم، سازه‌نگاری و انتقادی». *سیاست پژوهی ایرانی (سپهر سیاست سابق)*. ٤(١١): ٨١-١٠٣. doi: ١٨٦-١٥٠: (٦٥)١٨. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیکی.

<https://dori.net/dor/20.1001.1.17354331.1401.18.65.6.2>

نیکنامی ر. (١٤٠٢). «تأثیر جنگ اوکراین بر امنیت غذایی جهانی بر اساس مدل تحلیل راهبردی پست». *مطالعات کشاورها*. ١(٤): ٦٣١-٦٦٥. doi: ٦٦٥-٦٣١: (٤)١.

<https://doi.org/10.22059/jcountst.2023.365682.1066>

البهائی س. (٢٠١٧). *تقرير أوضاع الأمن الغذائي في مصر*. معهد التخطيط القومي. الجهاز المركزي للتعبئة العامة والإحصاء (٢٠٢٢). «مصر في أرقام، الجهاز المركزي للتعبئة العامة والإحصاء». https://www.capmas.gov.eg/Pages/Publications.aspx?page_id=5104&Year=2360

(Accessed on: 27/08/2023)

حلمی من. (٢٠٢٣). «تداعيات الحرب الروسية الأوكرانية على حجم الواردات المصرية من القمح». *مجلة أسبوت العلوم الزراعيه*. ٥٤(٢): ٢٥٠-٢٦٧. doi: ٢٦٧-٢٥٠: (٢)٥٤.

<https://doi.org/10.21608/ajas.2023.197257.1238>

خریطة مشروعات مصر. (٢٠٢٣). <https://egy-map.com/project/>. Accessed on: 27/08/2023.

سليمان س.أ. (٢٠١٩). «الزراعة الذكية مناخيا في مواجهة تأثير التغير المناخي على الأمن الغذائي المصري، الجمعية المصرية للاقتصاد الزراعي». *المجلة المصرية للاقتصاد الزراعي*. ٢٩(٤). doi: 10.21608/MEAE.2019.113101.

محمود ح ع م. (٢٠١٤). «دراسة اقتصادية تحليلية للوضع الراهن ومستقبل الاكتفاء الذاتي من القمح في مصر». *المجلة المصرية للبحوث الزراعيه*. ٩٢(٢): ٧٨١-٨٠١. doi: 10.21608/ejar.2014.156315.

المركز المصري للدراسات الاقتصادية (٢٠٢١). *كتيب الإحصاءات الاقتصادية*. جمهورية مصر العربية، المركز المصري للدراسات الاقتصادية.

الهيئة العامة للإعلامات. (٢٠٢٢). «مؤشرات وبيانات اقتصادية». <https://www.sis.gov.eg/?lang=ar>. (Accessed on: 27/08/2023).

وزارة التخطيط والتنمية الاقتصادية. (٢٠١٦). *استراتيجية التنمية المستدامة رؤية مصر ٢٠٣٠*. وزارة التموين والتجارة الداخلية. (٢٠٢٢). «تقارير سنة ٢٠٢٢».

Baffes J, Nagle P (2022). "Commodity prices surge due to the war in Ukraine". *World Bank Blogs*. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/commodity-prices-surge-due-war-ukraine>.

ElDalee A, Elwakeel S, Elghaweet M. (2022). "An economic study for the impact of world crisis on wheat production and imports in Egypt". *Journal of the Advances in Agricultural Researches*. 27(3): 520-529. doi: <https://dx.doi.org/10.21608/jalexu.2022.153493.1075>.

- Eltayb AT. (2023). "Impact of the Ukrainian War and the global crisis on food security in Egypt. *Scientific Journal of Economics and Trade*. 53(3): 171-212.
- FAO. (2022). "The State of Food and Nutrition in the World 2022". <https://www.fao.org/3/cc0639en/online/sofi-2022/food-security-nutrition-indicators.html>. (Accessed on: 04/09/2023).
- (2021). "Afghanistan Wheat Import Quantity". <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TM/visualize>. (Accessed on: 29/08/2023)
- FAS: Foreign Agricultural Service (2023). "Egypt: Wheat Production by Governorate". <https://ipad.fas.usda.gov/countrysummary/Default.aspx?id=EG&crop=Wheat>. (Accessed on: 01/09/2023).
- IMF. (2022). "How War in Ukraine Is Reverberating Across World's Regions". <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522#:~:text=The%20conflict%20is%20a%20major,slower%20growth%20and%20faster%20inflation>. (Accessed on: 02/09/2023).
- Lu Y, Yongxun Zh, Yu H, Lulu H, Yangfen Ch. (2022). "Experiences and lessons from agri-food system transformation for sustainable food security: A review of China's practices". *Foods*. 11(2): 137. <https://doi.org/10.3390/foods11020137>.
- Mazloun A, Rizk A, Muhab N, Asal Z. (2021), "Addressing food insecurity in Egypt: Toward sustaining food access for all". *AUC Knowledge Foundation*. American University in Cairo. Papers, Posters, and Presentations. 87. <https://fount.aucegypt.edu/studenttxt/87>. (Accessed on: 01/09/2023).
- Prantner Z, Abdel-Ati Al-Naggar A. (2023). "Economic and political impact of the Russia-Ukraine War on Egypt". *Historical Periodical*. 16:59: 272-281. doi: 10.21608/KAN.2023.326131.
- Shehata G, Zahran H, Srour A. (2023). "Egyptian food security of wheat in light of new challenges". *Proceedings in System Dynamics and Innovation in Food Networks*. <http://dx.doi.org/10.18461/pfsd.2023.2314>.
- UNCTAD. (2022). "Ukraine war cuts global growth prospects by 1%". <https://unctad.org/news/ukraine-war-cuts-global-growth-prospects-1>. (Accessed on: 03/09/2023).
- Wally A, Olutayo O. (2022). *Import Challenges and High Prices Reduces Egypt's Wheat and Corn Imports*. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service.